

JAMIYAT VA TARIX FALSAFASI.

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Xurramova Yulduz Rustam qizi.

Raxmonova Ruxsora Davron qizi.

Amonova Nigina Obid qizi.

Annotatsiya.

Ushbu maqolada Jamiyat tushunchasi, jamiyatning moddiy va ma'naviy hayoti iqtisodiy, axloqiy, ilmiy, badiiy, diniy, tarixiy, siyosiy va huquqiy jihatlarini, Davlat va Jamiyat bog'liqligi, jamiyat turlari batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Davlat, feodalizm jamiyat, oila, sivilizatsiya, kishilik jamiyati, siyosiy va huquqiy, diniy jamiyat.

Kirish. Biz jamiyatimizni har tomonlama rivojlantirishimiz, zamonaviy tizim yaratishimiz kerak bu ertangi kunimizning hal qiladigan masalasi va biz buni albatta amalga oshiramiz.

SH.M.Mirziyoyev.

Tarix falsafasi jamiyatlar va tsivilizatsiyalarni shakllantiradigan asosiy tamoyillarni chuqurroq o'rganadi, insoniyat taraqqiyoti yoki regressiyasiga olib keladigan motivlar va mafkuralarni ochishga intiladi. Ushbu maqolada jamiyat va tarix falsafasi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganish, ularning bir-biriga qanday ta'sir qilishini va shakllantirishini o'rganishga qaratilgan. Tarixiy talqinning falsafiy asoslarini chuqurroq o'rganish orqali biz jamiyatlar qanday sharoitda rivojlanganligi va ular qanday rivojlanishda davom etayotgani haqida kengroq tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin. Oxir oqibat, bu kashfiyot bizga tarixning insoniyat jamiyatiga ta'sirini tanqidiy tahlil qilish va uning kelajakka ta'siri haqida fikr yuritish imkonini beradi.

Insoniyat azal-azaldan jamoa bo'lib yashaydi. Yer sayyorasi uning abadiy makoni, umumiy Vatanidir. Quyosh tizimidagi ana shu mitti sayyorada yashayotgan odamlar oilasini jamiyat deb atash odat tusiga kirgan. Demak, umumbashariy ma'noda jamiyat odamzodning umri, hayoti o'tgan hamma davri, joy va hududi bilan bog'liq barcha o'zgarish va jarayonlarni ifoda etadi. Shu bilan birga, biror davlat xududidagi odamlar hayoti, sivilizasiyaning muayyan davrlaridagi turmushga nisbatan ham ushbu tushuncha qo'llanadi. Har qanday holda ham, u umumiy tushuncha bo'lib, ayrim odam va alohida shaxs jamiyat a'zosi deb ataladi.

Tilimizdagi jam, jamoat va jamiyat degan soʻzlar bor. Barchasining oʻzaro yigʻilgan, toʻplangan degan maʼnoni bildiruvchi jam iborasidir. Masalan: jamoat jam. Odamlar jam boʻlishdi. Jami – oʻn nafar. Shuningdek, jam soʻzi qoʻshuv maʼnosida ham ishlatiladi. Jamoa iborasi biror mahalla yoki qishloq aholisini, biror muassasa, tashkilot yoki korxonahlini bildiradi, yaʼni bir joyning bir guruh kishilari deganidir.

Jamoa atamasi maʼnosi jihatidan jamoatdan farqlanadi. Jamoatda turli qarashdagi kishilar boʻlsa, jamoada esa bir maqsad, bir xil manfaat yoʻlida jam boʻlgan kishilar tushuniladi. Masalan, jamoat deganda bir masjidida namoz oʻquvchi hammahalla, hamqishloq kishilar nazarda tutiladi. Jamoat soʻzining jamoatchilik, adabiy jamoatchilik, talabalar jamoatchiligi va hokazo. Jamiyat insoniyat tarixiy taraqqiyotining maʼlum bosqichida shakllanadigan ijtimoiy munosabatlar majmuidir. Ijtimoiy munosabatlar ichida eng asosiysi, siyosiy va huquqiy ustqurma uchun haqiqiy bazis boʻladigan, ijtimoiy ong shakllarini belgilaydigan munosabatlar – iqtisodiy munosabatlardir. Toʻgʻri, jamiyat taraqqiyoti tabiiy-tarixiy, qonuniy taraqqiyotdir.

Jamiyat ijtimoiy mehnat taqsimoti asosida shuurga-ongga til va nutqqa ega boʻlgan, bir-birlarining ijtimoiy yordami, koʻmagiga ehtiyoj sezuvchi insonlar ijtimoiy uyushmasining eng umumiy ilmiy-falsafiy atamasidir.

Jamiyat – tabiatning bir qismi, yaʼni ijtimoiy borliqgʻ boʻlib, odamlar uyushmasining maxsus shakli, kishilar oʻrtasida amal qiladigan juda koʻplab munosabatlar yigʻindisi, degan turlicha taʼriflar ham bor. Jamiyat muttasil ravishda rivojlanuvchi takomillashib boruvchi murakkab tizimdir. Har bir yangi davrda jamiyat mohiyatini bilish zarurati vujudga keldadi. Milliy mustaqillik tufayli jamiyat mohiyatini yangicha idrok etish ehtiyoji paydo boʻldi. Birinchi prezident Islom Karimovning qator asarlarida jamiyat mohiyatini yangicha tushunishning uslubiy asoslari yaratildi. Jamiyat moddiy va maʼnaviy omillar birligidan iborat. Hozirga qadar adabiyotlarda moddiy va maʼnaviy hayot bir-biridan keskin farqlanar edi. Holbuki, jamiyatning tub mohiyati uni tashkil etuvchi inson mohiyati bilan uzviy bogʻliq. Xuddi inson tanasini uning ruhidan ajratib boʻlmagani singari, jamiyatning moddiy va maʼnaviy jihatlarini ham bir-biridan ajratish va ularning birini ikkinchisidan ustun qoʻyish mantiqqa ziddir. Insonning moddiy ehtiyojlari oziq-ovqatlar, kiyim-kechak, uy-joy, transport vositalari, oʻzini himoyalash, zuriyot qoldirish kabilardan iboratdir. Maʼnaviy ehtiyojlarga olamni bilish, oʻzlini angalsh, dunyoqarash, donishmandlikka intilish, bilim, sanʼat, gʻoya, mafkura, goʻzallik bilan, maʼnaviy kamolot yoʻlidagi intilishlar kiradi. Insonning asl mohiyati moddiy ehtiyojlarni madaniy shakllarda qondirishida yaqqol namoyon boʻladi. Inson aqlli mavjudot sifatida moddiy ehtiyojlarini madaniy shakllarda qondirish uchun tabiat va jamiyat mohiyatini bilishga, moddiy va maʼnaviy olamni

uyg'unlashtirishga, tabiat va jamiyatni o'z maqsadlariga mos ravishda o'zgartirishga harakat qiladi. Ilm – fan va texnika insonning ma'naviy va moddiy ehtiyojlarini [qondirish quroli](#), muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Inson yuksak ma'naviyat tufayligina o'z ehtiyojlarini madaniy shakllarda oqilona va to'liqona qondirish imkoniga ega bo'ladi. Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga alohida e'tibor berilayotganining sababi ham ana shunda. Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotikishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq holda vujudga keldi. Jamiyat ham makro va mikro jismlar kabi o'z-o'zini tashkillovchi va boshqaruvchi tizimdir. Binobarin, bu tizim muayyan qonunlar asosida mavjud bo'ladi va takomillashib boradi.

Ikki jins yakka nikohlikka asoslangan oila shaklida yashashga o'tishi, urug', qa bila, elat (xalq, millatlarning vujudga kelishi va shu birliklarda o'z moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishlari qonuniy jarayonlardir. Jamiyat hayotiga barqarorlik va beqarorlik ham xos. Har bir inson o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish uchun osoyishtalik va tinchlikka muhtoj bo'lgani kabi jamiyat ham o'z oldiga qo'ygan vazifalarni ado etishi uchun ijtimoiy siyosiy barqarorlikka ehtiyoj sezadi. Barqarorlik – jamiyat taraqqiyotining tadrijiy rivojlanishi, ijtimoiy tizimning muayyan darajadagi bir tekis faoliyat ko'rsatish imkoniyatidir. U turg'unlik tushunchasidan keskin farqlanadi. Ijtimoiy-siyosiy turg'unlik tushunchasi jamiyatdagi mavjud siyosiy, ma'naviy [tizimning tanazzuli](#) alomatidir.

Jamiyatda barqarorlik beqarorlik bilan, inqiroz gullab-yashnash bilan almashib turishi ham mumkin. Jamiyatning ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy sohalarida muayyan yutuqlarga erishilgach, ijtimoiy imkoniyatlar ro'yobga chiqarilib bo'lgach bundan keyingi taraqqiyoti yo'lida yangi muammolar tug'iladi ularni hal etish vazifasi paydo bo'ladi.

Beqarorlik ichki va tashqi jarayon va tahdidlar natijasida vujudga keladi. Beqarorlik bir ijtimoiy-siyosiy tuzumdan boshqa ijtimoiy-siyosiy tuzumga o'tish davrida keskinlashish mumkin. Jamiyat beqarorlikning izdan chiqishi kishilar psixologiyasidagi salbiy o'zgarishlarda, qonunlarning ishlamasligida, ijtimoiy burchning ado etilmasligida, ijtimoiy ideallarning yo'qolishida, g'oya va mafkuraga loqaydlikning kuchayishida, turli jinoy guruhlarining paydo bo'lishida, ijtimoiy adolat mezonlarining buzulishida, davlat idoralarining aholini boshqarish qobiliyati kuchsizlanishida, turli ziddiyatlarning keskinlashuvida o'z ifodasini topadi. **Tarix falsafasi** - tarixni falsafiy sharhlash va baholash. "Tarix falsafasi" atamasi antik davr falsafasi va tarixnavisligida namoyon bo'lsada, uni fanga M.F.Volter kiritgan deb hisoblanadi. Tarix falsafasining quyidagi yo'nalishlari bor: teologik (ilohiyot) Tarix falsafasi — xudoning irodasini tarixni harakatga keltiruvchi kuch deb hisoblaydi; metafizik Tarix falsafasi — hech qanday chegaralar va doiralar bilan

cheklanmaydigan, turli shakl va ko‘rinishga kiradigan tushunchalar tizimini Tarix falsafasi deb biladi; idealistik Tarix falsafasi — unda g‘oyalar, insonning axloqiy tushunchalari, ma’naviy-ruhiy kechinmalari asosida tarixga munosabat bildiriladi; naturalistik Tarix falsafasi uchun inson hissiyoti va tuyg‘usi orqali olamni anglash, o‘tmishga nazar solish va uni baholash asosiy mezondir; materialistik Tarix falsafasi — unda iqtisodiy omillarga katta e’tibor beriladi; tarixni yo‘naltiruvchi kuch sifatida moddiy ehtiyoj va iqtisodiy zaruriyat asos qilib olinadi. Tarixda shaxsning roliga qanday baho berilishiga qarab, alohida shaxsni ustun qo‘yib yoki jamoani birinchi qo‘yib fikr yuritadigan Tarix falsafasi ham mavjud. Tarix falsafasida, shuningdek, tarix fani tushunchasi, qonuniyatlari, tarixiy jarayon va inson, inson mohiyati, fe’latvori, xatti-harakati, manfaati talqin etiladi.

Tarix falsafasi bir necha asosiy taxminlardan boshlanadi. Birinchidan, u inson o‘tmishini o‘rganish uchun qaysi birlik mos kelishini aniqlaydi, u individual mavzu bo‘ladimi, *polis* ("shahar"), suveren hudud, tsivilizatsiya, madaniyat yoki butun insoniy tur. So‘ngra, tarixni o‘rganish orqali aniqlash mumkin bo‘lgan keng ko‘lamli naqshlar bor -yo‘qligini, qanday omillar, agar tarixning borishini, tarixning maqsadi, borishi va harakatlantiruvchi kuchini aniqlasa, so‘raydi.

Jamiyat nima? Insoniyat azal-azaldan jamoa bulib yashaydi. Yer sayyorasi uning abadiy makoni, umumiy Vatanidir. Juyosh tizimidagi ana shu mitti sayyorada yashayotgan odamlar oilasini jamiyat deb atash odat tusiga kirgan. Demak, umumbashariy ma’noda jamiyat odamzodning umri, xayoti utgan xamma davri, joy va xududi bilan boKlik barcha uzgarish va jarayonlarni ifoda etadi. Shu bilan birga, biror davlat xududidagi odamlar xayoti, sivilizatsiyaning muayyan davrlaridagi turmushga nisbatan xam ushbu tushuncha kullanadi. Xar kandy xolda xam, u umumiy tushuncha bulib, ayrim odam va aloxida shaxs jamiyat a’zosi deb ataladi.

Jamiyat — tabiatning bir kismi, ya’ni ijtimoiy borlik bulib, odamlar uyushmasining maxsus shakli, kishilar urtasida amal kiladigan juda kuplab munosabatlar yiKindisi, degan turlicha ta’riflar xam bor. Jamiyat muttasil ravishda rivojlanuvchi, takomillashib boruvchi murakkab tizimdir. Xar bir yangi davrda jamiyat moxiyatini bilish zarurati vujudga keladi. Milliy mustakillik tufayli jamiyat moxiyatini yangicha idrok etish extiyoji paydo buldi. Prezident Islom Karimovning kator asarlarida jamiyat moxiyatini yangicha tushunishning uslubiy asoslari yaratildi. Jamiyat moddiy va ma’naviy omillar birligidan iborat. Xozirga kadar adabiyotlarda moddiy va ma’naviy xayot bir-biridan keskin farklanar edi. Moddiy xayot tadjikiga kuprok e’tibor berilar. Xolbuki, jamiyatning tub moxiyati uni tashkil etuvchi inson moxiyati bilan uzviy boKlik. Xuddi inson tanasini uning ruxidan ajratib bulmagani singari, jamiyatning moddiy va ma’naviy jixatlarini xam bir-biridan ajratish va ularning birini ikkinchisidan ustun kuyish mantikka ziddir. Prezident Islom Karimov

asarlarida jamiyatning moddiy va ma'naviy manfaatlarini uyKunlashtirish ijtimoiy tarakkiyot asosi ekani ta'kidlangan. Inson ma'naviyatini yuksaltirish orkaligina iktisodiy rivojlanishga erishish mumkin. Shuning uchun xam xozirgi davrda axoli ma'naviyatini yuksaltirishga, milliy Koya va mafkura asoslarini shakllantirishga katta e'tibor berilyapti. Zero, kishilar iktisodiy jixatdan kashshok bulgani uchun ilmsiz bulmaydi, balki, aksincha — ilmsiz bulgani uchun kashshok buladi. Shuning uchun yurtimizda xalk ma'naviyatini yuksaltirish orkali iktisodiy farovonlikni ta'minlash, Jamiyatning vujudga kelishi. Kishilarni oila bulib, jamoa bulib uyushishga nima majbur kilgan, degan masala kadim zamonlardanok uluK mutafakkirlar e'tiborini jalb etgan. Bu masalani diniy tushunish — uni iloxiy kuch, xudo bilan boKlab izoxlashdir. Dunyoviy karashlarga kura, odamlar uzlarining moddiy va ma'naviy extiyojlarini kondirish uchun birgalikda yashashga, jamoa bulib birlashishga kunikkan. Kishilar xayotiy tajriba, akl va tafakkur tufayli jamiyat bulib yashashning kulay, afzal va zarurligini tushungan. Bu jarayonda uzaro munosabatlarga kirishgan kishilar ana shu munosabatlarni takomillashtirish, yanada rivojlantirish orkali ma'naviy kamolotga erishgan. Bu kishilarni bir-biri bilan yakinlashtirgan, moddiy va ma'naviy extiyojlarini kondirish imkonini bergan.

Ijtimoiy munosabatlarning amal kilish jarayonida odamlarni uyushtirishning tarixiy shakllari — oila, davlat, jamoa (kishlok, shaxar) vujudga kelgan. Odamlar urtasida amal kiladigan axlokiy, diniy, ilmiy, falsafiy, xukukiy, iktisodiy, mafkuraviy kabi munosabatlarning barchasi bir suz bilan ijtimoiy munosabatlar deyiladi. Ijtimoiy uyushmalar kishilarning moddiy va ma'naviy extiyojlarini koldirishga yordam beradi. Ular moxiyatan inson va jamiyat mavjudligining zarur sharti xisoblanadi. Masalan, oila, davlat, ta'lim-tarbiya, maxalla, Vatan kabi kadriyatlarisiz inson va jamiyat uz moxiyatini yukotadi.

Insonning moddiy extiyojlari ozik-ovkatlar, kiyim-kechak, uy-joy, transport vositalari, uzini ximoyalash, zurriyot koldirish kabilardan iboratdir. Ma'naviy extiyojlarga olamni bilish, uzlikni anglash, dunyokarash, donishmandlikka intilish, bilim, san'at, Koya, mafkura guzallik bilan, ma'naviy kamolot yulidagi intilishlar kiradi. Insonning asl moxiyati moddiy extiyojlarni madaniy shakllarda kondirilishida yakkol namoyon buladi. Inson aklli mavjudot sifatida moddiy extiyojlarini madaniy shakllarda kondirish uchun tabiat va jamiyat moxiyatini bilishga, moddiy va ma'naviy olamni uyKunlashtirishga, tabiat va jamiyatni uz maksadlariga mos ravishda uzgartirishga xarakat kiladi. Ilm-fan va texnika insonning ma'naviy va moddiy extiyojlarini kondirish kuroli, muxim vosita bulib xizmat kiladi. Inson yuksak ma'naviyat tufayligina uz extiyojlarini madaniy shakllarda okilona va tularok koldirish imkoniga ega buladi.

Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga aloxida e'tibor berilayotganining sababi xam ana shunda. Jamiyatning moddiy va ma'naviy xayoti kishilarning moddiy

va ma'naviy ehtiyojlari bilan uzviy boKlik xolda vujudga keldi. Jamiyatning moddiy xayotiga kuyidagilar kiradi: — kishilarning yashashi, shaxs sifatida kamol topishi uchun zarur bulgan iktisodiy shart-sharoitlar; — ozik-ovkat, kiyim-kechak, turar-joy, yokilKi, kommunikatsiya vositalari; — moddiy ne'matlar ishlab chikarish, taksimlash, ayirboshlash va iste'mol kilish; — ishlab chikarish jarayonida kishilar urtasida amal kiladigan iktisodiy munosabatlar majmui; — moddiy boyliklar, tabiiy zaxiralar. Jamiyatning ma'naviy xayotiga olamni tushunish, jamiyat va inson tuKrisidagi karashlar, nazariyalar, ta'limotlar, Koyalar, mafkura, ijtimoiy ong shakllari, ta'lim-tarbiya, axborot vositalari, madaniyat, ilm-fan muassasalari va boshkalar kiradi. Jamiyatning moddiy va ma'naviy xayotini boshkarish, kishilar urtasidagi munosabatlarni tartibga solishda turli siyosiy institutlar (davlat, siyosiy partiyalar, tashkilotlar, turli uyushmalar) muxim urin tutadi. Jamiyatni boshkarishning siyosiy-xukukiy jixatlari xam muximdir. Kishilar tamonidan siyosiy va xukukiy bilimlarning chukur uzlashtirilishi jamiyatning barkaror yashashi va rivojlanishida muxim axamiyat kasb etadi. Jamiyat rivoji, kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari kondirilishida mexnat, mulk va mexnatning ijtimoiy taksimlanishi bekiyos axamiyatga ega. Mexnatning kishilarning kobiliyatiga karab ijtimoiy taksimlanishi natijasida muayyan kasb-kor bilan shuKullanadigan toifalar, gurux, katlam va sinflar vujudga keladi va ular jamiyat strukturasida uziga xos urin egalaydi, jamiyat tarakkiyotiga muayyan xissa kushadi. Jamiyat tarakkiyoti tuKrisidagi nazariyalar. Falsafiy tafakkur tarixida jamiyatning moxiyati va rivojlanishiga oid turli nazariyalar mavjud. Xususan, nemis faylasufi Xegel jamiyatning shakllanishi va rivojlanish sabablarini mutlak ruxning rivojlanishi bilan, L. Feyerbax din bilan boKlagan, ijtimoiy tarakkiyot sabablarini diniy ong tarakkiyotidan izlagan. Fransuz mutafakkiri O. Kont jamiyatning rivojlanish sabablarini insoniyat ma'naviy tarakkiyotining uch boskichi (teologik, metafizik, pozitiv boskichlar) bilan izoxlagan. K. Marks jamiyatning rivojlanish sabablarini sinfiy kurash va inkilobiy uzgarishlar bilan boKlagan, barcha ijtimoiy xodisa va jarayonlarni sinfiy nuktai nazardan tushuntirgan. Ijtimoiy ziddiyatlarni sun'iy ravishda mutlaklashtirgan va ziddiyatlarni xal etishning asosiy usuli sifatida ijtimoiy inkilobni amalga oshirishni, mulkdorlar sinfini tugatishni taklif etgan. Ijtimoiy amaliyot bunday nazariyaning bir yoklama va xato ekanini kursatdi. Jamiyat tarakkiyoti kup boskichli jarayon ekani tuKrisidagi karashlar AJSh faylasufi O. Toffler tomonidan ilgari surilgan. Bunday karashga kura jamiyatlar tarakkiyotiga binoan, agrar jamiyat, industrial jamiyat, postindustrial jamiyatga ajratilgan. Adabiyotlarda jamiyat tarakkiyoti borasida sivilizatsiyali yondashuv Koyasi ilgari

surilmokda. Bunday yondashuvga kura xar bir xalk uzining betakror, noyob, uziga xos va uziga mos turmush tarzini saklab kolgan xolda, boshka xalklar tajribalaridan ijodiy foydalanish orkali ijtimoiy tarakkiyotning uziga xos modelini yaratadi. Jamiyat xayotiga barkarorlik va bekarorlik xam xos. Xar bir inson uz oldiga kuygan maksadlariga erishish uchun osoyishtalik va tinchlikka muxtoj bulgani kabi, jamiyat xam uz oldiga kuygan vazifalarni ado etishi uchun ijtimoiy-siyosiy barkarorlikka extiyoj sezadi.

Barkarorlik – jamiyat tarakkiyotining tadrijiy rivojlanishi, ijtimoiy tizimning muayyan darajadagi bir tekis faoliyat kursatish imkoniyatidir. U turKunlik tushunchasidan keskin farklanadi. Ijtimoiy-siyosiy turKunlik tushunchasi jamiyatdagi mavjud siyosiy, iktisodiy, ma’naviy tizimning tanazzuli alomatidir. Jamiyatda barkarorlik bekarorlik bilan, inkiroz gullab-yashnash bilan almashib turishi xam mumkin. Jamiyatning ma’naviy, iktisodiy, siyosiy, xukukiy soxalarida muayyan yutuklarga erishilgach, ijtimoiy imkoniyatlar ruyobga chikarilib bulgach, uning bundan keyingi tarakkiyoti yulida yangi muammolar tuKiladi va ularni xal etish vazifasi paydo buladi. Jamiyat a’zolarining ma’naviy saloxiyati, milliy psixologiyasi, tabiiy ravishda mavjud siyosiy tuzum kishilarni boshkarishning uziga xos usullarini xayotga tadbik etadi. Insoniyat xayoti tarixida jamiyat barkarorligini ta’minlashning monarxiyaga asoslangan, aristokratik, totalitar va demokratik usullari tajribadan utgan. Bekarorlik ichki va tashki jarayon va taxdidlar natijasida vujudga keladi. Bekarorlik bir ijtimoiy-siyosiy tuzumdan boshka bir ijtimoiy-siyosiy tuzumga utish davrida keskinlashishi mumkin. Jamiyat barkarorligining izdan chikishi kishilar psixologiyasidagi salbiy uzgarishlarda, konunlarning ishlamasligida, ijtimoiy burchning ado etilmasligida, ijtimoiy ideallarning yukolishida, Koya va mafkuraga lokaydlikning kuchayishida, turli jinoiy guruxlarning paydo bulishida, ijtimoiy adolat mezonlarining buzilishida, davlat idoralarining axolini boshkarish kobiliyati kuchsizlanishida, turli ziddiyatlarning keskinlashuvida uz ifodasini topadi. Jaxon tajribasi xar bir mamlakat va xalkning uz tarakkiyot yulini tanlash xukukiga ega bulishi umumiy xavfsizlik va ijtimoiy barkarorlikni ta’minlash garovi ekanini kursatdi. o’zbekiston milliy mustakillikka erishganidan keyin uz milliy davlatchilik asoslarini mustaxkamlash, uziga xos va mos tarakkiyot yulini tanlash, rivojlanishning uzbek modelini yaratish imkoniga ega buldi.

Tarakkiyotning uzbek modeli – jamiyatning tadrijiy rivojlanish konsepsiyasi sifatida. Ijtimoiy rivojlanishning uzbek modeli insoniyatning rivojlanish borasidagi ilKor tajribasiga, milliy davlatchilik tajribalarimizga va xalkimiz mentalitetiga tayanadi.

Ijtimoiy rivojlanish borasida xalklar odatda ikki yuldan — inkilobiy va tadrijiy yuldan borgan. Insoniyat tajribasi ijtimoiy rivojlanishning keskin inkilobiy uzgarishlar yuli nomakbul va yaroksiz ekanini, jamiyatning tadrijiy (evalyutsion) tarakkiyoti

barkaror — tabiiy rivojlanish yuli ekanini kursatdi. o'zbekiston Prezidenti Islom Karimov ijtimoiy tarakkiyotning tadrijiy yuli moxiyatini shunday izoxlaydi: «Soxta inkilobiy sakrashlarsiz, evalyutsion yul bilan normal, madaniyatli tarakkiyotga utish tanlab olingan yulning asosiy mazmuni va moxiyatidir. Bozor iktisodi sari buyuk sakrashlar, inkilobiy uzgarishlar yuli bilan emas, balki sobitkadamlilik va izchilik bilan — boskichma-boskich xarakat kilish kerak. Xar bir boskichning kancha davom etishi xal kilishi lozim bulgan muammolar doirasiga, tashki omillar kanchalik kulay bulishiga, axolining mexnat faoliyatiga boKlikdir» .

o'zbek modelning asosiy tamoyillari kuydagilardir:

- iktisodning siyosatdan ustuvorligi;
- davlatning bosh isloxotchi ekanligi;
- konun ustuvorligi;
- kuchli ijtimoiy ximoyalash;
- bozor munosabatlariga boskichma-boskich, tadrijiy yul bilan utish.

O'zbek modelining uziga xos xususiyatlari davlatchilik asoslarining, milliy kadriyatlarning kayta tiklanishi, uzlikni anglash, umuminsoniy kadriyatlarning ustuvorligi, milliy mentalitetimizga xos xususiyatlarining tiklanishi va rivojlanishi, demokratik kadriyatlarning rivojlantirilishi va inson xukuklarining kafolatlanishi va boshkalarda uz ifodasini topmokda. O'zbek modelining xayotiyligi jaxon jamoatchiligi tamonidan e'tirof kilindi. o'zbekiston tajribasi kator mamlakatlar uchun namuna bulib xizmat kilmokda va uni urganishga bulgan kizikish ortib bormokda. o'zbekona tarakkiyot yuli ma'naviy xayot va iktisodiy rivojlanishi bir-biri bilan uzviy boKliklikda amalga oshirishda, ma'naviyat, ma'rifat, madaniyatga bulgan e'tiborning kuchayishida yakkol kuzga tashlanadi. Ma'naviy saloxiyatning kuchayishi, inson intellektual va axlokiy kobiliyatlarining rivojlanishi iktisodiy rivojlanish uchun puxta zamin yaratadi. Kishilarda yangicha iktisodiy tafakkur, tadbirkorlik gobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy ilm-fan, texnika va texnologiya asoslarini egallash muxim axamiyat kasb etadi.

Jamiyat va oila. Jamiyat va oila moxiyatan bir-biri bilan uzviy boKlik. Oilada jamiyatning tub moxiyati uz aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Xar bir jamiyat a'zosi oila baKrida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni uzlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni xayotga, mexnatga tayyorlash oilaning mukaddas vazifasidir. Oilani mustaxkamlash jamiyat barkarorligi va kudratining muxim shartidir. Shu boisdan xam davlat oilani uz ximoyasiga oladi.

Jamiyatdagi ma'naviy-axlokiy muxitning soKlomligi kup jixatdan oilaviy madaniyatga boKlik. Oila kanday bulsa, jamiyat xam shunday buladi. Oilada er va xotining mavkei, oilaviy munosabatlar xarakteri turli xalklarda turlichadir.

Mamlakatimizda milliy mustakillik yillarida ma'naviyat soxasida amalga oshirilayotgan isloxotlar, avvalo, oila kadriyatlarini, eng ilKor an'analarni tiklashga karatilgandir. Ona va ayol mukaddasligi uzbekona kadriyatdir. Xadisi sharifda ona va ayolning mukaddasligi tuKrisidagi Koyalar oilaviy munosabatlarni takomillashtirishda muxim axamiyatga ega.

Ulug' mutafakkirlar jamiyatning madaniy darajasi ayolning jamiyat va oiladagi axvoli, mavkei bilan belgilanishini aloxida ta'kidlaganlar. SoKlom, barkamol avlod tarbiyasi kup jixatdan ayolning ma'naviy saloxiyati, bilimi, uddaburonligi va erkinligiga boKlikdir. Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan kator tadbirlar ayolning oila va jamiyatdagi mavkei va rolini kuchaytirishga karatilgandir. Oila muammolarini ilmiy asosda urganilganligi va ularni okilona xal etishni uz oldiga maksad kilib kuygan respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilganligi xam davlatimizning oilaviy munosabatlarini takomillashtirishga aloxida e'tibor berayotganidan dalolat beradi.

Mustakillik yillarida uzbek tiliga davlat tili makomining berilishi, tilimiz xususiyatlariga mos bulgan yangi alifboga utish uning mavkeini oshirish va yanada rivojlantirishda muxim axamiyat kasb etdi. Bu esa, uz navbatida, ijtimoiy rivojlanishga ijobiy ta'sir kursatdi.

Davlatning jamiyat xayotidagi urni va axamiyati. Davlat – jamiyatni boshkarish, tartibga solish, ijtimoiy barkarorlikni ta'minlashga karatilgan aloxida bir muassasadir. Davlat umuminsoniy kadriyat, insoniyat ma'naviy tarakkiyotining muxim yutuKidir. Jamiyat ma'naviy saloxiyatining yuksalib borishi bilan siyosiy boshkarish shakllari va usullari xam takomillashib boradi.o'zgargan tarixiy sharoitda davlatning moxiyati, mazmuni va vazifalariga yangicha yondashish zarurati vujudga keladi. Mustakillik yillarida milliy davlatchilik an'analarning tiklanishi bilan davlatning tashkilotchilik, bosh isloxotchilik faoliyati yangicha mazmun va axamiyat kasb etdi. Prezident I.A. Karimov tomonidan ishlab chikilgan tarakkiyotning uzbek modeli konsepsiyasining amalga oshirilishida davlat xal kiluvchi urin tutadi. Mamlakatimizning siyosiy, xukukiy xayotida amalga oshirilayotgan tub isloxotlar siyosiy boshkaruvni yanada takomillashtirishga, yurtimizda xukukiy demokratik jamiyat barpo etishga, kuchli davlatdan kuchli jamiyatga utishga karatilgandir. Jamiyat xayotida turli jamoalar, tashkilot va uyushmalar xam faoliyat kursatadi. Ularni shartli ravishda davlat va nodavlat tashkilotlariga ajratish mumkin. Ularga siyosiy partiyalar, siyosiy xarakterlar, kasaba uyushmalari, yoshlar uyushmalari, turli jamKarmalar, xotin-kizlar tashkilotlari, faxriylar uyushmasi, maxalla kumitalari va boshkalar kiradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha isloxotlar inson saloxiyatini yanada yuksaltirishga, yurtimizda fukarolik jamiyatini barpo etishga karatilgandir.

Fukarolik jamiyatini barpo etish — o'zbekiston tarakkiyotining bosh maksadi.

Fukarolik jamiyati kishilarning yuksak axlokiy-siyosiy va xukukiy madaniyatiga asoslanadigan demokratik jamiyat tarakkiyotining yukori boskichidir. Bunday jamiyat erkin uyushmalarning kupkiralali alokasi bulib, davlat konunlarini xurmat kilib bajaruvchi jamiyat tarkibiga kiruvchi elementlarning nisbiy mustakilligiga asoslanuvchi, turli ziddiyat va ixtiloflarni konun doirasida uzaro kelishuv, sabr-tokat va muzokaralar orkali xal etishga asoslanuvchi jamiyatdir.

Fukarolik jamiyati umuminsoniy tamoyillar, milliy davlatchilik xususiyatlari, uziga xos turmush tarzi va xayot falsafasi negizida karor topadi. o'zbekiston milliy mustakilligining dastlabki yillaridanok yurtimizda fukarolik jamiyati asoslarini barpo etishni uz oldiga maksad kilib kuydi.

Fukarolik jamiyatida davlatning kator vazifalari fukarolarning uz-uzini boshkarish organlari kuliga uta boshlaydi, maxalliy xokimiyat organlarining vakolati kengayadi. Fukarolik jamiyati asoslarini barpo etish kishilarning yuksak siyosiy va xukukiy madaniyati, ijtimoiy-siyosiy faoligiga tayanadi. Mamlakatimizda maxalla xokimiyat organlarining tashkil etilishi, ular vakolatining kuchaytirilishi xalkimizning uz-uzini boshkarish, idora etish madaniyatini shakllantirishda muxim axamiyat kasb etadi. Maxalla kishilarda yaxshi insoniy fazilatlarini kamol toptirish, uz-uzini boshkarish, demokratik kadriyatlarni ruyobga chikarish maktabidir. Yurtimizda fukarolik jamiyatini barpo etish barkamol inson shaxsini shakllantirishni talab etadi. o'z navbatida, ma'naviy yetuk avlod jamiyat tarakkiyotiga salmokli xissa kushadi. Shunday yetuk kishilarni tarbiyalashda jamiyat tug'risidagi falsafiy bilim va karashlarni uzlashtirish va xayotga tatbik etish aloxida axamiyatga egadir.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda insoniyat jamiyati paydo bo'lib bugungi kungacha rivojlanish bosqichidan ko'plab jarayonlarning boshidan o'tkazganiga guvoh bo'lamiz . Agar e'tibor beradigan bo'lsak insoniyat jamiyati birinchi bo'lib tabiat taqdim etgan ne'-matlar bilan kifoyalangan sekin astalik bilan rivojlanib bugungi darajaga yetib kelgan . Kelajakni esa qanday jamiyat barpo etish shubxasiz bugun o'sib kelayotgan yosh avlodni axloqiy , ilmiy va ma'naviy darajasiga bog'liq bo'ladi .

Adabiyotlar ro'yhati .

1. Pulatova D., Qodirov M., Ahmedova M. va boshq. Falsafa tarixi: Sharq falsafasi. O'quv qo'llanma. –T.: TDSHI. 2013.
2. Tulenov J.,Tulnova G.,Tulnova K. Falsafa. Darslik.– T.: [Fan va texnologiya](#), 2016.
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: [Yangi asr avlodi](#), 2016. - 318 b.
4. G.Tulnova, D.Sagdullayeva. Falsafa (O'quv qo'llanma). - T.: “Aloqachi”, 2019.